

David Bakhurst: *Επανάσταση και Συνείδηση στη Σοβιετική Φιλοσοφία*, Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1991.

Η Σοβιετική Φιλοσοφία της προ-Γκλάσνοστ εποχής υπήρξε για πολύ καιρό αντικείμενο χλευασμού και καρικατούρας από την πλευρά των δυτικών Σοβιετολόγων και Σλαβολόγων και αντιμετωπίστηκε ως ιδεολογικό φερέφωνο του ΚΚΣΕ, ανάξιο σοβαρής ακαδημαϊκής μελέτης. Αυτήν ακριβώς την άποψη επιχειρεί να αμφισβητήσει ο David Bakhurst. Παρ' όλο που πολλοί Σοβιετικοί φιλόσοφοι ασχολήθηκαν με την τελετουργική νομιμοποίηση των "αξιωματικών" δογμάτων του Μαρξισμού-Λενινισμού, ο Bakhurst ισχυρίζεται ότι υπήρχε, επίσης, μια παράδοση κριτικής σκέψης που ασκούσε κριτική στις αδυναμίες του "όντως υπαρκτού σοσιαλισμού", ενώ παρέμενε πιστή στη ριζοσπαστικά δημοκρατική και ανθρωπιστική προοπτική του πνευματικού οράματος του ίδιου του Μάρξ.

Ο Bakhurst αναλαμβάνει αυτήν την επιχείρηση διάσωσης μέσα από ένα είδος "αρχαιολογίας βάθους" ενός αριθμού παραγνωρισμένων ή ξεχασμένων Σοβιετικών φιλοσοφικών συζητήσεων, που χρονολογούνται κυρίως από το 1920. Μια αποφασιστική διαμάχη αφορούσε το status της φιλοσοφικής γνώσης και τη σχέση της με την επιστήμη. Ενώ οι "Ντεμπορινικοί" (εγγελιανοί-μενσεβίκοι οπαδοί του Ντεμπόριν) υποστήριζαν την ακεραιότητα της φιλοσοφικής έρευνας, την κεντρικότητα της διαλεκτικής ανάλυσης και τη μη-αναγωγισμότητα της σκέψης σε ύλη εν κινήσει, οι "Μηχανικιστές" συμπαρατάσσονταν με μία ουσιαστικά θετικιστική γραμμή και πίστευαν ότι η θεωρησιακή φιλοσοφία έπρεπε να εκκαθαριστεί και να αντικατασταθεί από τις εμπειρικές μεθόδους των φυσικών επιστημών. Αφού οι Ντεμπορινικοί πήραν προσωρινά το πάνω χέρι στα τέλη της δεκαετίας του 1920 και οι δύο τάσεις σαρώθηκαν από τους οπαδούς της "μπολσεβικοποίησης" που επέμεναν ότι η φιλοσοφία πρέπει να υποταχθεί στα πολιτικά ζητήματα: ένας προάγγελος της σταλινοποίησης της Σοβιετικής διανοητικής ζωής εμφανιζόταν. Περίπου την ίδια εποχή, ο Lev Vygotsky ίδρυσε μια "πολιτισμική-ιστορική" σχολή κοινωνικής ψυχολογίας που επιχειρήσε να υπερβεί τις επιστημολογικές απορίες και των Μηχανικιστών και των Ντεμπορινικών. Η διακεκριμένη συνεισφορά του Vygotsky στη Σοβιετική φιλοσοφία, υποστηρίζει το Bakhurst, ήταν η ανάπτυξη μιας κοινωνικής θεωρίας της σκέψης και της γλώσσας, η οποία διαφοροποιούνταν σημαντικά και από τις κινεζιανές και από τις καντιανές παραδόσεις και η οποία, από πολλές απόψεις, πρόλαβε τον ύστερο Wittgenstein. Εάν η απόκτηση ανώτερων νοητικών διαδικασιών είναι το προϊόν των διαπροσωπικών

μας σχέσεων με άλλους μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια, ισχυρίζεται ο Vygotsky, τότε κάθε θεωρία της γνώσης που θεμελιώνεται στην αντίληψη της “καθαρής σκέψης” αποκομμένης από μια ανεξαρτήτως υπάρχουσα πραγματικότητα, είναι *ανακόλουθη*.

Σ’ αυτό το σημείο, ο Bakhurst κάνει μια παράκαμψη ξαναγυρίζοντας στον *Υλισμό και Εμπειριοκριτισμό* του Λένιν του 1909. Αυτή η πολεμική κατευθυνόταν ενάντια στον αποστάτη μπολσεβίκο Α.Α. Bogdanov και άλλους Ρώσους Μαρξιστές που βρίσκονταν υπό την επιρροή του Αυστριακού φιλοσόφου και φυσικού Ernst Mach. Ο Bakhurst παίρνει τις φιλοσοφικές περιηγήσεις του Λένιν στα σοβαρά προτείνοντας ότι, παρά το δογματισμό του, ο Λένιν είχε ουσιαστικά δίκιο στη διάγνωση και αμφισβήτηση ενός εν τω γεννάσθαι ιδεαλισμού του εμπειριοκριτικισμού στο θεωρητικό και πολιτικό πεδίο. Εντούτοις, ισχυρίζεται επίσης, ότι η ίδια η θέση του Λένιν είναι συγκεχυμένη και αντιφατική, επειδή ταλαντεύεται ανάμεσα σε έναν άμεσο ή “ριζοσπαστικό” ρεαλισμό από τη μία πλευρά και σε έναν συντηρητικό ρεαλισμό από την άλλη (έναν που βασιζόταν σε ένα άκαμμπο δυϊσμό νόησης - κόσμου). Το αρχικό προμήνυμα αυτού του ριζοσπαστικού ρεαλισμού εκπληρώθηκε μόνον πολύ αργότερα στο έργο του Evald Ilyenkov (1924-1979). Σύμφωνα με τη γνώμη του Bakhurst, ο Ilyenkov αντιπροσωπεύει το αποκορύφωμα της Σοβιετικής φιλοσοφίας και αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος της μελέτης του σε μία ανάλυση αυτών που θεωρεί ως τις τρεις κύριες συνεισφορές του Ilyenkov: Πρώτον, ανέπτυξε μία εκλεπτυσμένη διαλεκτική μέθοδο βασισμένη στη μελέτη του *Κεφαλαίου* του Μάρξ, τονίζοντας την ιδιαιτερότητα του “συγκεκριμένου αντικειμένου” και αρνούμενος την κωδικοποίηση σε “νόμους” κατά το πρότυπο του διαλεκτικού υλισμού (diamat model). Δεύτερον, και ίσως πιο σημαντικό, ο Ilyenkov προσπάθησε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του οντολογικού status των ιδεατών οντοτήτων στο εσωτερικό μιας υλιστικής φιλοσοφίας. Ήθελε να πολεμήσει το μεθοδολογικό σολιψισμό κάθε θεωρίας (του εμπειρισμού, του καντιανισμού κτλ), που έθετε ένα απόλυτο χάσμα μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, ισχυριζόμενος ότι το “ιδεατό” δεν είναι συνοριακό με τη συνείδηση, αλλά εντοπίζεται στον εξωτερικό κόσμο. Ακολουθώντας το νεαρό Μάρξ, ο Ilyenkov ισχυρίζεται ότι δρώντας στον κόσμο, τον αντικειμενοποιούμε και τον “εξανθρωπίζουμε”, του προσδίδουμε μορφή και νόημα. Επειδή “οι μορφές της σκέψης μας είναι χτισμένες στην ίδια την αντικειμενική πραγματικότητα (αυτό που όρισε “πνευματική κουλτούρα της ανθρωπότητας”) αυτή η πραγματικότητα μπορεί να γίνει άμεσο αντικείμενο γνώσης. Αυτή η πρόταση βοηθάει στην εξήγηση της έννοιας του “ριζοσπαστικού ρεαλισμού”, που φέρει μια ενδιαφέρουσα συγγένεια με τις ρεαλιστικές φιλοσοφίες της επιστήμης που αναπτύχθηκαν στη Δύση από το Bhaskar και άλλους. Τρίτον, η επιστημολογική θέση του Ilyenkov τον οδήγησε στην απόρριψη του χυδαίου υλισμού (μια κληρονομιά των Μηχανικιστών) και στην επιχειρηματολόγηση υπέρ της κοινωνικής συγκρότησης της ανθρώπινης σκέψης και δραστηριότητας, παραλέποντας στο έργο του Vygotsky της δεκαετίας του 1920 ως μια πρωταρχική πηγή έμπνευσης. Κατά

συνέπεια, ο Πυενκον κατείγγειλε τις διαδεδομένες Σοβιετικές απόπειρες να εξηγηθεί η ανθρώπινη σκέψη και πράξη με όρους δανεισμένους από τη γενετική ή την κυβερνητική και παρέμεινε πιστός στη φιλοσοφική ανθρωπολογία του Μαρξ - δηλαδή, σε μία αντίληψη δημιουργικής και αυτο-πραγματονοόμενης ατομικότητας. Υπονοώντας ότι οι ανθρώπινες δυναμικότητες δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν πλήρως μέσα στις υπάρχουσες θεσμικές ρυθμίσεις του Σοβιετικού κράτους, η φιλοσοφία του Πυενκον συνδέθηκε (αν και πλαγίως) με μια πολιτική απελευθέρωσης. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ο Πυενκον υπήρξε θύμα σημαντικών διασυρμών από τη γραφειοκρατία. Παρ' όλα αυτά, ο Bakhurst αποφεύγει την "ηρωοποίηση" που συνήθως χρωματίζει την εξέταση των θεωρητικών διαφωνούντων στην ΕΣΣΔ και αντιλαμβάνεται την ατελή και μη-ολοκληρωμένη φύση του προγράμματος του Πυενκον. Πραγματικά, είναι αναγκασμένος να ανασυγκροτήσει τη θέση του Πυενκον σε αποφασιστικά σημεία στη συζήτησή του, είτε επειδή ο ίδιος ο Πυενκον δεν επεξεργάστηκε μια ικανοποιητική απάντηση σε ορισμένες αντιρρήσεις Σοβιετικών κριτικών, είτε επειδή θα ήταν πολιτικά επικίνδυνο να το κάνει σε συνθήκες λογοκρισίας και καταπίεσης.

Η μοναδική μου επιφύλαξη είναι ότι ο Bakhurst θα μπορούσε να είχε κάνει περισσότερα για να ολοκληρώσει το ιστορικό χρονικό της Σοβιετικής φιλοσοφίας με το υλικό για τον Πυενκον. Αλλά η *Συνείδηση και Επανάσταση* είναι μια πρωτότυπη και προκλητική μελέτη, γραμμένη με θαυμαστή διαύγεια και αυστηρότητα. Φέρνοντας τον Πυενκον ειδικότερα και τη Σοβιετική φιλοσοφία γενικότερα σε ένα ευρύτερο κοινό χωρίς τη διαστρεβλωτική επίδραση των ψυχροπολεμικών κλισέ και κοινοτυπιών, ο Bakhurst καταφέρνει να σώσει μια ζωντανή παράδοση κριτικής μαρξιστικής σκέψης από τα σκουπίδια της ιστορίας.

Michael Gardiner

(Από το *Radical Philosophy*, Φθινόπωρο, 1992)